

BÀI 23

MÙA XUÂN NHỎ NHỎ

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

– Cảm nhận được những xúc cảm của tác giả trước mùa xuân của thiên nhiên đất nước và khát vọng đẹp đẽ muốn làm "một mùa xuân nhỏ nhỏ" dâng hiến cho cuộc đời. Từ đó mở ra những suy nghĩ về ý nghĩa, giá trị của cuộc sống của mỗi cá nhân là sống có ích, có cống hiến cho cuộc đời chung.

– Rèn luyện kĩ năng cảm thụ, phân tích hình ảnh thơ trong mạch vận động của tứ thơ.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Thanh Hải (1930 – 1980) viết bài *Mùa xuân nhỏ nhỏ* không bao lâu trước khi ông qua đời. Bài thơ như một lời tâm niệm chân thành, lời gửi gắm tha thiết

của nhà thơ để lại cho đời. Hiểu hoàn cảnh sáng tác như vậy, người đọc sẽ càng thấu hiểu và trân trọng tình cảm, tư tưởng của tác giả. Càng trân trọng hơn khi chúng ta nhớ rằng, Thanh Hải là một nhà thơ cách mạng, tham gia hai cuộc kháng chiến, bám trụ ở quê hương ông – vùng Thừa Thiên – Huế, cả trong những năm tháng khó khăn nhất của cách mạng ở miền Nam. Cũng chính trong thời gian ấy, những bài thơ của Thanh Hải, như *Mơ anh hoa nở*, *Cháu nhớ Bác Hồ*, đã cùng với những tiếng thơ khác của văn học cách mạng miền Nam vượt lên sự khủng bố tàn bạo của kẻ thù, khẳng định niềm tin vào chiến thắng của cách mạng và nhân dân. Sau ngày giải phóng, Thanh Hải vẫn gắn bó với quê hương xứ Huế, sống và sáng tác ở đó cho đến lúc qua đời.

2. Mạch cảm xúc và tư tưởng của bài thơ là từ xúc cảm trước mùa xuân của thiên nhiên, đất nước đến mùa xuân của mỗi con người trong mùa xuân lớn của đất nước, thể hiện khát vọng được dâng hiến "mùa xuân nho nhỏ" của mình vào "mùa xuân lớn" của cuộc đời chung.

3. Bài thơ nói đến lẽ sống, ý nghĩa của đời sống con người, rất dễ thành ra giáo huấn đạo lý, nhưng tác giả đã tránh được điều đó vì nói bằng cảm xúc thực, bằng những điều tâm niệm chân thành, thiết tha, bằng giọng nhỏ nhẹ. Khi phân tích, cần dẫn dắt HS đến tư tưởng ấy của bài thơ, nhưng không nên biến thành bài giảng đạo đức mà cần rút ra từ toàn bộ cảm xúc, tình cảm, hình tượng nghệ thuật của tác phẩm.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

Hoạt động 1. Giới thiệu bài.

– Dựa vào chú thích về tác giả, tác phẩm trong SGK và mục 1 ở phần *Những điều cần lưu ý*, GV giới thiệu về nhà thơ Thanh Hải và bài *Mùa xuân nho nhỏ*.

– Cũng có thể mở đầu bằng việc đọc một câu châm ngôn hay những câu thơ nói về quan niệm sống, ý nghĩa của đời sống mỗi cá nhân, rồi dẫn vào giới thiệu bài thơ và tác giả.

Hoạt động 2. Hướng dẫn đọc – hiểu văn bản.

1. Đọc và tìm hiểu mạch cảm xúc, bố cục của bài thơ (câu 1 trong SGK).

– Cho HS đọc vài lần bài thơ. Chú ý thể thơ 5 chữ của bài thường không ngắt nhịp trong từng câu và các khổ thơ cũng không đều đặn. Nhịp điệu và giọng

điệu của bài có biến đổi theo mạch cảm xúc : say sưa, triu mến ở phần đầu khi diễn tả cảm xúc về mùa xuân đất trời ; nhịp nhanh, hối hả, phấn chấn khi nói về mùa xuân đất nước ; giọng tha thiết, trầm lắng khi bày tỏ suy nghĩ và ước nguyện được góp "mùa xuân nho nhỏ" của đời mình vào "mùa xuân lớn" của đất nước.

– Từ mạch cảm xúc trong bài, dễ dàng xác định bố cục bài thơ.

Bài thơ bắt đầu bằng những xúc cảm trực tiếp, hồn nhiên, trong trẻo trước vẻ đẹp và sức sống của mùa xuân thiên nhiên. Từ đó, mở rộng ra thành hình ảnh mùa xuân của đất nước vừa cụ thể với *người cầm súng, người ra đồng*, vừa khái quát : "Đất nước như vì sao – Cứ đi lên phía trước" ; từ cảm xúc, mạch thơ chuyển sang biểu hiện suy nghĩ và ước nguyện của nhà thơ được nhập vào bản hoà ca của cuộc đời "một nốt trầm xao xuyến" của riêng mình, một mùa xuân nhỏ góp vào mùa xuân lớn ; bài thơ kết thúc bằng sự trở về với những cảm xúc thiết tha, tự hào về quê hương, đất nước qua điệu dân ca xứ Huế.

Từ sự tìm hiểu mạch cảm xúc trong bài thơ, có thể nhận ra bố cục của bài thơ :

+ Khổ đầu (gồm 6 dòng) : Cảm xúc trước mùa xuân thiên nhiên, đất trời.

+ Hai khổ tiếp theo ("Mùa xuân người cầm súng... Cứ đi lên phía trước") : Cảm xúc về mùa xuân đất nước.

+ Hai khổ tiếp ("Ta làm con chim hót... Dù là khi tóc bạc") : Suy nghĩ và ước nguyện của nhà thơ trước mùa xuân đất nước.

+ Khổ cuối : Lời ngợi ca quê hương, đất nước qua điệu dân ca xứ Huế.

2. Tìm hiểu hình ảnh mùa xuân của thiên nhiên và đất nước qua cảm xúc của nhà thơ (câu 2 trong SGK).

– GV nêu câu hỏi gợi ý : Mùa xuân ở khổ thơ đầu được dùng với ý nghĩa gì ? Hình ảnh mùa xuân của thiên nhiên được phác hoạ như thế nào ? Cảm xúc của tác giả trước cảnh trời đất vào xuân ?

+ Mùa xuân ở khổ thơ đầu là mùa xuân của thiên nhiên, đất trời.

+ Vài nét phác hoạ của tác giả về mùa xuân : dòng sông xanh, bông hoa tím biếc, tiếng chim chiền chiện hót vang trời.

Chỉ bằng vài nét phác hoạ nhưng vẽ ra được cả không gian cao rộng (với dòng sông, mặt đất, bầu trời bao la), cả màu sắc tươi thắm của mùa xuân (sông xanh, hoa tím biếc – màu tím đặc trưng của xứ Huế), cả âm thanh vang vọng, tươi vui của chim chiền chiện (hót vang trời).

– Cảm xúc của tác giả trước cảnh mùa xuân của thiên nhiên được diễn tả tập trung ở chi tiết rất tạo hình :

Từng giọt long lanh rơi

Tôi đưa tay tôi hứng.

Về hai câu thơ trên, có hai cách hiểu : từng giọt ở đây là giọt mưa xuân long lanh trong ánh sáng của trời xuân ; nhưng cũng còn có thể hiểu hai câu này gắn với hai câu thơ trước : nhà thơ đưa tay hứng từng giọt âm thanh tiếng chim. Hiểu theo cách thứ hai thì ở đây có sự chuyển đổi cảm giác. Tiếng chim từ chỗ là âm thanh (cảm nhận được bằng thính giác) chuyển thành từng giọt (hình và khối, cảm nhận được bằng thị giác), từng giọt ấy lại long lanh ánh sáng và màu sắc, có thể cảm nhận cả bằng xúc giác ("Tôi đưa tay tôi hứng"). Hiểu theo cách này thì câu thơ có nghệ thuật hơn, nhưng cũng có vẻ cầu kì. Dù hiểu theo cách nào thì hai câu thơ vẫn biểu hiện niềm say sưa, ngây ngất của nhà thơ trước vẻ đẹp của thiên nhiên, trời đất lúc vào xuân.

– Từ mùa xuân của thiên nhiên, đất trời, nhà thơ chuyển sang cảm nhận về mùa xuân của đất nước với hình ảnh "người cầm súng", "người ra đồng" biểu trưng cho hai nhiệm vụ chiến đấu và lao động xây dựng đất nước. Thực ra ý này không mới, nhưng tác giả đã tạo nên sức gợi cảm cho câu thơ bằng hình ảnh lộc non của mùa xuân gắn với người cầm súng, người ra đồng : "Lộc giắt đầy trên lưng... Lộc trái dài nương mạ". Mùa xuân của đất trời đọng lại trong hình ảnh lộc non, đã theo người cầm súng và người ra đồng, hay chính là họ đã đem mùa xuân đến mọi nơi trên đất nước ?

Sức sống của mùa xuân đất nước còn được cảm nhận trong nhịp điệu hối hả, những âm thanh rộn rã. Và đất nước được hình dung bằng một hình ảnh so sánh đẹp : "Đất nước như vì sao – Cứ đi lên phía trước".

3. Tìm hiểu tâm niệm của nhà thơ (câu 3 trong SGK).

– Từ cảm xúc về mùa xuân của thiên nhiên, đất nước, mạch thơ chuyển một cách tự nhiên sang bày tỏ những suy ngẫm và tâm niệm của nhà thơ trước mùa xuân đất nước.

GV yêu cầu HS phát hiện : Điều tâm niệm của nhà thơ là gì ? Tâm niệm ấy được thể hiện qua những hình ảnh nào và nét đặc sắc của những hình ảnh ấy là gì ?

Đó là khát vọng được hoà nhập vào cuộc sống của đất nước, cống hiến phần tốt đẹp – dù nhỏ bé của mình cho cuộc đời chung, cho đất nước.

Điều tâm niệm ấy được thể hiện một cách chân thành trong những hình ảnh tự nhiên, giản dị và đẹp. Đẹp và tự nhiên vì nhà thơ đã dùng những hình ảnh đẹp của thiên nhiên để nói lên ước nguyện của mình : "Ta làm con chim hót – Ta làm một cành hoa". Lưu ý rằng ở phần đầu của bài thơ, tác giả đã phác họa hình ảnh mùa xuân bằng các chi tiết bông hoa và tiếng chim hót.

Cách cấu tứ lặp lại như vậy tạo ra sự đối ứng chặt chẽ. Những hình ảnh chọn lọc ấy được trở lại đã mang một ý nghĩa mới : niềm mong muốn được sống có ích, cống hiến cho đời là một lẽ tự nhiên như con chim mang đến tiếng hót, bông hoa tỏa hương sắc cho đời. Cũng trong khoảng thời gian này, Tố Hữu – nhà thơ cùng quê xứ Huế và có ảnh hưởng rõ rệt đến thơ Thanh Hải – đã viết trong bài *Một khúc ca xuân* những suy ngẫm tương tự :

*Nếu là con chim, chiếc lá
Thì con chim phải hót, chiếc lá phải xanh
Lẽ nào vay mà không có trả
Sống là cho, đâu chỉ nhận riêng mình ?*

Nét riêng trong những câu thơ của Thanh Hải là ở chỗ nó đề cập đến một vấn đề lớn của nhân sinh quan – vấn đề ý nghĩa của đời sống cá nhân trong mối quan hệ với cộng đồng – một cách tha thiết, nhỏ nhẹ như điều tâm niệm chân thành của nhà thơ, được thể hiện qua những hình tượng đơn sơ mà chứa đựng nhiều xúc cảm.

Sự sáng tạo đặc sắc nhất của Thanh Hải trong bài thơ là ở hình ảnh mùa xuân nho nhỏ. Hình ảnh ấy cùng với những hình ảnh cành hoa, con chim, nốt nhạc trầm xao xuyến,... tất cả đều mang một vẻ đẹp bình dị, khiêm nhường, thể hiện điều tâm niệm chân thành, tha thiết của nhà thơ. Mỗi người phải mang đến cho cuộc đời chung một nét riêng, cái phần tinh túy của mình, dù nhỏ bé, góp vào cuộc đời chung. Nhưng dâng hiến, hoà nhập mà vẫn không làm mất đi nét riêng của mỗi người, dù nguyện ước rất khiêm nhường là làm một nốt trầm trong bản hoà ca, nhưng phải là một nốt trầm *xao xuyến*.

Hoạt động 3. Tổng kết.

– GV yêu cầu HS nêu những nét đặc sắc nghệ thuật của bài thơ.

Gợi ý: Để thể hiện thành công nội dung tư tưởng, cảm xúc của bài thơ, tác giả đã sử dụng và sáng tạo những phương tiện, thủ pháp nghệ thuật thích hợp :

+ Thể thơ 5 chữ gắn với các điệu dân ca, đặc biệt là dân ca miền Trung, có âm hưởng nhẹ nhàng, tha thiết. Sử dụng cách gieo vần liền giữa các khổ thơ tạo sự liền mạch của dòng cảm xúc.

+ Kết hợp những hình ảnh tự nhiên, giản dị từ thiên nhiên với những hình ảnh giàu ý nghĩa biểu trưng, khái quát. Điều đáng chú ý là những hình ảnh biểu trưng thường được phát triển từ những hình ảnh thực, tạo nên sự lặp lại mà nâng cao, đổi mới của hệ thống hình ảnh (cành hoa, con chim, mùa xuân).

+ Cấu tứ của bài thơ chặt chẽ, dựa trên sự phát triển của hình ảnh mùa xuân. Từ mùa xuân đất trời sang mùa xuân của đất nước và mùa xuân của mỗi người góp vào mùa xuân lớn của cuộc đời chung.

+ Giọng điệu bài thơ thể hiện đúng tâm trạng, cảm xúc của tác giả. Giọng điệu có sự biến đổi phù hợp với nội dung từng đoạn : vui, say sưa ở đoạn đầu ; trầm lắng, hơi trang nghiêm mà thiết tha ở đoạn bộc bạch những tâm niệm ; sôi nổi và tha thiết ở đoạn kết.

- GV yêu cầu HS nêu cách hiểu của mình về nhan đề bài thơ, từ đó phát biểu chủ đề của tác phẩm.

Mùa xuân nho nhỏ là một sáng tạo độc đáo của Thanh Hải. Người ta đã dùng nhiều định ngữ gắn với mùa xuân như *mùa xuân chín, mùa xuân xanh, xuân ý, xuân lòng...* nhưng *mùa xuân nho nhỏ* là một phát hiện mới mẻ và sáng tạo. Nhà thơ nguyện làm một mùa xuân, nghĩa là sống đẹp, sống với tất cả sức sống tươi trẻ của mình nhưng rất khiêm nhường là một mùa xuân nhỏ góp vào mùa xuân lớn của đất nước, của cuộc đời chung.

- GV cho HS đọc phần *Ghi nhớ* trong SGK rồi ghi lại.

Hoạt động 4. Hướng dẫn luyện tập.

GV gợi ý về những khổ thơ đặc sắc trong bài (như khổ đầu, khổ 4, khổ 5) để HS làm bài tập 2 ở nhà. Có thể kết hợp bài tập này trong giờ tập làm văn.